<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

કેસની વિગતો

જાવેદ શૌકત અલી કુરેશી

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

(ક્રીમીનલ અપીલ નંબર ૧૦૧૨ ઓફ ૨૦૨૨)

સપ્ટેમ્બર ૧૩,૨૦૨૩

[અભય એસ. ઓકા અને સંજય કરોલ, ન્યાયમૂર્તિ શ્રીઓ]

<u>હેડનોટ્સ</u>

વિચારણા હેઠળનો મુદ્દોઃ ટોળા દ્વારા હુમલો, સાત આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા, જેમાં વર્તમાન અપીલકર્તા–આરોપી નં.૬, કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૯૬, કલમ ૧૪૯, કલમ ૩૯૫, કલમ ૧૪૯, ૩૦૭, કલમ

૧૪૯, કલમ ૪૩૫ અને આઈ. પી. સી. ની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૨૦૧ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે. આરોપી નં. ૧, ૫ અને ૧૩ને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા અપીલમાં નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. (ક) અપીલકર્તા–આરોપી નં.૬ ન્યાયોચીત્ત હતુ; (બી) આરોપી નં. ૨, ૩, ૪ જ્યારે તેમની ભૂમિકા એ હતી કે તેઓ ટોળાનો ભાગ હતા ત્યારે શું તેમને દોષિ ઠેરવવું ન્યાયોચિત્ત હતુ.

પુરાવા–અપીલકર્તા–આરોપી નં.૬ ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨ની એકમાત્ર જુબાનીના આધારે.

ઠરાવ્યું: ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨ની જુબાનીને ધ્યાનમાં લેતા, એવું ન કહી શકાય કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨નો પુરાવો સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય છે– લગભગ બે વર્ષ વીતી ગયા પછી અદાલતમાં પ્રથમ વખત અપીલકર્તાની ઓળખ એકથી વધુ કારણોસર શંકાસ્પદ બને છે–પ્રથમ, અપીલકર્તા ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨ને ઓળખતો ન હતો–બીજું, અપીલકર્તા ૫૦ થી ૧૦૦ લોકોની મોટી આક્રમક ભીડનો ભાગ હતો જેણે ઓટો–રિક્ષાને ઘેરી લીધી હતી–ત્રીજું, કોઈ ઓળખ પરેડ યોજાઈ ન હતી–ચોથું, ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨ પાસે અપીલકર્તાની વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતાઓ નોંધવા માટે કોઈ સમય ઉપલબ્ધ નહોતો–તેથી, માત્ર એકમાત્ર સાક્ષીની જુબાનીના આધારે નિષ્કર્ષ નોંધવો ખૂબ જ અસુરક્ષિત છે કે અપીલકર્તાનો દોષ વાજબી શંકાની બહાર સાબિત થયો હતો–જો ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨ના પુરાવાને "ન તો સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય કે ન તો સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય" તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે તો પણ,

અપીલકર્તાને માત્ર ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨ની એકમાત્ર જુબાનીના આધારે દોષિત ઠેરવી શકાતો નથી, સિવાય કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨ના સંસ્કરણની સીધી અથવા સાંયોગીક પુરાવા દ્વારા પુષ્ટિ ન થાય–આ કિસ્સામાં આવી પુષ્ટિ સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર છે–તેથી, અપીલકર્તાની સજાને ટકવાપાત્ર નથી.[ફકરો ૮]

દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦–આરોપી નં. ૨,૩,૪ ની સજા.

ઠરાવ્યું: આરોપી નં.૧, ૫ અને ૧૩ ની સજા, માત્ર ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨૬ની જુબાની પર આધારિત હતી. સુપ્રીમ કોર્ટે તેના અગાઉના નિર્ણયમાં ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨૬ની જુબાનીને સંપૂર્ણ રીતે નકારી કાઢી હતી. ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨૬ એ આરોપીઓની ઓળખ કરી છે તેવી ધારણા કરિને અને આરોપી નં.૨, ૩ અને ૪ ટોળાના સભ્યો હતા એમ કહીને કે એકવાર સુપ્રીમ કોર્ટની કોઓર્ડિનેટ બેન્ચ તેમની જુબાનીને સંપૂર્ણ રીતે અવિશ્વસનીય હોવાનું કહી નકારી કાઢેલ. ઉપરોક્ત તારણનો લાભ આરોપી નં.૨, ૩, અને ૪ ને પણ મળવો જોઈએ કારણ કે તેમને સમાન રીતે આરોપી નંબર ૧,૫ અને ૧૩ સાથે મૂકવામાં આવ્યા છે. તેથી, આરોપી નં.૨, ૩ અને ૪ ની સજા રદ કરવી. [ફુકરા નં. ૧૧,૧૨ અને ૧૪]

પુરાવા–આરોપી વ્યક્તિઓ સામે નજરે જોનાર સાક્ષીઓના લગભગ સમાન અથવા તદ્દન સમાન પુરાવા–સમાનતાનો સિદ્ધાંત:

ઠરાવ્યું: જ્યારે બે આરોપીઓની વિરુદ્ધ સમાન અથવા સમાન ભૂમિકા દર્શાવતા નજરે જોનાર સાક્ષીઓના સમાન અથવા સમાન પુરાવા હોય, ત્યારે કોર્ટ એક આરોપીને દોષિત ઠેરવી શકે નહીં અને બીજાને નિર્દોષ જાહેર કરી શકે નહીં. આવા કિસ્સામાં, બંને આરોપીઓના કેસ સમાનતાના સિદ્ધાંત દ્વારા સંચાલિત થશે. આ સિદ્ધાંતનો અર્થ એ છે કે ફોજદારી અદાલતે સમાન કેસોમાં સમાન રીતે નિર્ણય લેવો જોઈએ, અને આવા કિસ્સાઓમાં, અદાલત બે આરોપીઓ વચ્ચે તફાવત કરી શકતી નથી, જે ભેદભાવ કરવા સમાન હશે.[ફકરો ૧૫]

ભારતના બંધારણના– પોતાની મેળે અનુચ્છેદ ૧૩૯ હેઠળના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ.

ઠરાવ્યું: ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી–૨૬ની જુબાની નકારી કાઢવામાં આવી હતી. જેના પરિણામે, આરોપી નં.૧, ૫ અને ૧૩ને નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. આરોપી નંબર ૩ અને ૪ નો કેસ, આરોપી નંબર ૧, ૫ અને ૧૩ જેવા જ આધાર પર ટકેલ છે. તેમને સમાનતાનો લાભ મળવો જોઈએ. આરોપી નં.૩ અને ૪એ કોઈ અપીલ દાખલ કરી ન હતી. પવન કુમાર વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્યના કેસમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે કેટલીક વિગતવાર સમાન આકસ્મિકતા ઠરાવેલ હતુ.. કોર્ટે એવું માન્યું હતું કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૯ હેઠળનો અધિકારક્ષેત્ર પક્ષની તરફેણમાં ત્યારે પણ લાગુ કરી શકાય છે જ્યારે કોર્ટને સંતોષ થાય કે તેના ઉપયોગ માટે અનિવાર્ય આધાર અસ્તિત્વમાં છે. જો કે, આવી પોતાની મેળે પાવરનો ઉપયોગ સાવધાની અને

ખૂબ જ સાવચેતીપૂર્વક થવો જોઈએ. અદાલતે એવું માન્યું હતું કે દુર્લભતમ કેસોમાં સત્તાનો ઉપયોગ થવો જોઈએ.[ફકરો ૧૬]

પ્રેક્ટિસ અને પ્રક્રિયાઃ

ઠરાવ્યું: અગાઉ આરોપી નં.૨ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ વિશેષ પરવાનગી અરજ સમાન રીતે કોઈ પણ કારણ નોંધાવ્યા વિના તેને કાઢી નાખવામાં આવી હતી. . કાયદો સારી રીતે સ્થાપિત છે કે બિન-ભાષી આદેશ દ્વારા અપીલ કરવા માટે વિશેષ પરવાનગીનો ઇનકાર કરતો આદેશ વિલિનીકરણના સિદ્ધાંતને લાગુ પડતુ નથી. આરોપી નંબર ૨નો કેસ આરોપી નંબર ૧, ૫ અને ૧૩ જેવો જ છે. આ અદાલતે આરોપી નંબર ૧, ૫ અને ૧૩ નિર્દોષ જાહેર કર્યા હતા. આરોપી નં.૨ સમાનતાનો લાભ મેળવવો જોઈએ. તેથી, આરોપી નં.૨ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અગાઉની વિશેષ પરવાનગી અરજ માં આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. [ફકરો ૧૮]

સાઇટેશનની યાદી અને અન્ય સંદર્ભો

વાડીવેલુ થેવર અને અનન્ય વિ.મદ્રાસ રાજ્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૬૧૪:[૧૯૫૭] એસસીઆર ૯૮૧; મુસા ખાન અને અન્ય વી. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય એ.આઇ.આર. ૧૯૭૬ એસ.સી. ૨૫૬૬; પવન કુમાર વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય (૨૦૦૩) ૧૧ એસ.સી.સી. ૨૪૧:[૨૦૦૩] ૧ પૂરક. એસસીઆર ૭૧૦; હરબંસ સિંહ વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય અને અન્ય. (૧૯૮૨) ૨ એસસીસી ૧૦૧: [૧૯૮૨] ૩ એસસીઆર ૨૩૫ પર આધાર રાખ્યો હતો.

વાદગ્રસ્ત આદેશો અને ઉપસ્થિત રહેલાઓની માહીતી સહીત

કેસની અન્ય વિગતો

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસડીક્શનઃ ક્રીમીનલ અપીલ નંબર ૧૦૧૨ ઓફ ૨૦૨૨ અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાત હાઈકોર્ટના સી.આર.એલ.એ. નંબર ૭૩૬ ઓફ ૨૦૦૬માં તારીખ ૧૧.૦૨.૨૦૦૬ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

ઉપસ્થિત રહ્યાઃ

એમ. શોએબ આલમ (અદાલત મિત્ર), સુશ્રી ફૌજિયા શકીલ, ઉજ્જ્વલ સિંહ, અગસ્ત્ય સેન, સુશ્રી ગરિમા ચૌધરી, અપીલકર્તા તરફે વકીલો.

સુશ્રી રુચિ કોહલી, સુશ્રી સ્વાતિ ઘિલ્ડિયાલ, સુશ્રી દેવયાની ભટ્ટ, સુશ્રી સૃષ્ટિ મિશ્રા, સામાવાળા તરફે વકીલો.

સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો/આદેશ

અભય એસ. ઓકા, ન્યાયમુર્તિ

<u>હકીકતના પાસાઓ</u>

૧. જે ઘટનાના આધારે અપીલકર્તાને દોષી ઠેરવવામાં આવ્યો હતો તે ૭ નવેમ્બર ૨૦૦૩ની ઘટના હતી. ફરિયાદી પક્ષના કેસ અનુસાર, તે દિવસે સવારે ૧૦ વાગ્યાની આસપાસ અમદાવાદ શહેરના શાહ આલમ વિસ્તારમાં લગભગ ૧,૦૦૦ થી ૧,૫૦૦ લોકો એકઠા થયા હતા. જ્યારે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૧ બલદેવ તેના ટુ–વ્હીલર દ્વારા તે વિસ્તારમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો, ત્યારે તે ટોળાંએ તેને અટકાવ્યો હતો. તેને પોતાની ઓળખ જાહેર કરવાની ફરજ પડી

હતી. તેણે પોતાની ઓળખ જાહેર કર્યા બાદ ટોળાએ તેના પર હુમલો કરવાનું શરૂ કર્યું અને તેનું ટુ–વ્હીલર સળગાવી દીધું. ત્યારબાદ ટોળાંએ એક ઓટો–રિક્ષા રોકી હતી અને ઓટો–રિક્ષામાં સવાર મુસાફરોને નીચે ઉતરવાની ફરજ પાડી હતી. ઓટો રિક્ષામાં સવાર ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ ગીતાબેન ભાઈલાલનો ગળાનો હાર છીનવી લેવામાં આવ્યો હતો. ટોળાએ સાયકલ પર એલપીજી સિલિન્ડર લઈ જઈ રહેલા ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૩ હેમુભાઇ પર હુમલો કર્યો હતો. ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૧૩ અજય મુકેશ સાથે તેના ટુ–વ્હીલર પર તે વિસ્તારમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૧૩ અજય ભાગી જવામાં સફળ રહ્યો હતો. જોકે ટોળાએ મુકેશ પર હુમલો કર્યો હતો. ત્યારબાદ મુકેશનો મૃતદેહ નજીકના તળાવમાંથી મળી આવ્યો હતો. કુલ ૧૩ આરોપીઓની સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી. આરોપી નં. ૧ થી ૬ અને ૧૩ ને દોષી ઠેરવવામાં આવ્યા હતા અને ટ્રાયલ કોર્ટે બાકીના આરોપીઓને નિર્દોષ જાહેર કર્યા હતા. સાત આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા, જેમાં વર્તમાન અપીલકર્તા–આરોપી નં.૬, કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૩૯૬, કલમ ૧૪૯, કલમ ૩૯૫, કલમ ૧૪૯ , કલમ ૩૦૭, કલમ ૧૪૯, કલમ ૪૩૫ અને ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૧૪૯ સાથે વાંચતા કલમ ૨૦૧ (ટૂંકમાં 'આઈ. પી. સી.') હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે લાદવામાં આવેલી મહત્તમ સજા આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૯૬ સાથે ૧૪૯ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે આજીવન કેદ થયેલ હતી. વાદગ્રસ્ત ચુકાદા દ્વારા, આરોપીની દોષિતતાની પુષ્ટિ કરતી

વખતે, ઉચ્ચ અદાલતે સજાને ઘટાડીને ૧૦ વર્ષ કરી હતી. દોષિત આરોપીઓએ દાખલ કરેલી અપીલોનો નિર્ણય હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચે વાદગ્રસ્ત ચુકાદા દ્વારા કર્યો હતો.

૨. અપીલકર્તા આરોપી નં.૬.આરોપી નં.૧, ૫ અને ૧૩ દ્વારા કરાયેલ ક્રિમિનલ અપીલ નં.૧૦૪૧ ઓફ ૨૦૧૬ માં આ અદાલતમાં ૯મી ઓગસ્ટ ૨૦૧૮ના ચુકાદા દ્વારા, આ અદાલતે ઉપરોક્ત ત્રણ આરોપીઓને નિર્દોષ જાહેર કર્યા હતા. એસ.એલ.પી. (ક્રી.) ડી. નં.૧૩૦૬૩ ઓફ ૨૦૧૮ ના આરોપી નં.૨ને ૧૧ મી મે ૨૦૧૮ ના આદેશ દ્વારા બરતરફ કરવામાં આવ્યો હતો. આરોપી નં.૩ અને ૪ દ્વારા હાઈકોર્ટના ચુકાદાને પડકારવા માટે કોઈ અપીલ કરવામાં આવી ન હતી.

<u>રજુઆતો</u>

૩. અપીલકર્તાના કારણને સમર્થન આપવા માટે અદાલતમિત્ર તરીકે નિયુક્ત વિદ્વાન અદાલત મિત્રે ધ્યાન દોર્યું હતું કે માત્ર એક સાક્ષી, એટલે કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ ગીતાબેને અપીલકર્તાની ઓળખ કરી હતી અને તેને તેની સોનાની ચેન ખેંચવાની ભૂમિકા ગણાવી હતી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ અપીલકર્તાને જાણતો ન હતો. તેથી, અદાલતમાં અપીલકર્તાની તેણીની ઓળખ શંકાસ્પદ બની જાય છે કારણ કે તેણીના નિવેદન અનુસાર પણ; ટોળામાં ૫૦–૧૦૦ વ્યક્તિઓ હતા જેમણે ઓટો–રિક્ષાને ઘેરી લીધી હતી જેમાં સાક્ષી મુસાફરી કરી રહ્યો હતો. વધુમાં, સાક્ષીએ ગુનાની ઘટનાના લગભગ બે વર્ષ પછી અદાલત સમક્ષ જુબાની આપી હતી. તેમણે

ધ્યાન દોર્યું હતું કે ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ યોજાઈ ન હતી.

૪. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે અદાલતના એક અધિકારી તરીકે, તે નિર્દેશ કરવો તેમની ફરજ છે કે આરોપી નં.૩ અને ૪ને માત્ર ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ની જુબાનીના આધારે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે આરોપી નંબર ૨ નો પણ આવો જ કેસ છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ક્રિમિનલ અપીલ નં.૧૦૪૧ ઓફ ૨૦૧૬ આરોપી ૧, ૫ અને ૧૩, દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી ત્યારે આ અદાલતે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અનેફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ બંનેની જુબાનીને સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢી છે. તેથી, તે રજૂઆત કરશે કે અપીલકર્તા નિર્દોષ જાહેર થવાને પાત્ર છે એટલું જ નહીં, પરંતુ ચુકાદાનો લાભ આરોપી નંબર ૨, ૩ અને ૪ પણ ને પણ આપી શકાય છે.

૫. સામાવાળા તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે વિનંતી કરી હતી કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ એ સ્પષ્ટપણે અપીલકર્તાની ઓળખ કરી છે અને તેની સોનાની ચેન છીનવવાની ભૂમિકા ભજવી છે. તેણીએ રજૂઆત કરી હતી કે ઘટનાની તારીખ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ની જુબાનીની તારીખ વચ્ચે માત્ર બે વર્ષનો સમય વીતી ગયો હતો, અને તેથી, ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ માટે અપીલકર્તાને ઓળખવું સરળતાથી શક્ય હતું. તેણીએ રજૂઆત કરી હતી કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨, એક મહિલા હોવાને કારણે, તે આરોપીનો ચહેરો ક્યારેય ભૂલી શકશે નહીં જેણે તેના ગળામાંથી સોનાની ચેન છીનવી હતી.

તેણીએ રજૂઆત કરી હતી કે જ્યાં સુધી આરોપી નં.૨,૩ અને ૪ નો સવાલ છે, તેમની સજા અંતિમ બની ગઈ છે અને તેમાં દખલ કરી શકાતી નથી.

<u>અમારો દ્રષ્ટિકોણ</u>

૬. સૌપ્રથમ, અમે અપીલકર્તાના કેસ સાથે વ્યવહાર કરીએ છીએ. ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ (આરિફ ખાન) અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ (સચિનભાઈ પટેલ), જે કથિત રીતે પ્રત્યક્ષદર્શી છે, તે પોલીસ કોન્સ્ટેબલ છે. બંનેએ દાવો કર્યો હતો કે ઘટના સમયે લગભગ ૧૦૦૦–૧,૫૦૦ લોકોનું ટોળું સ્થળ પર એકત્ર થયું હતું જ્યાં ઘટના બની હતી. વાદગ્રસ્ત ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, માત્ર ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ ગીતાબેને અપીલકર્તાની ઓળખ કરી છે અને તેને ચેન છીનવવાની ચોક્કસ ભૂમિકા ગણાવી છે. આમ, જ્યાં સુધી અપીલકર્તાની વાત છે, ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ એકમાત્ર સાક્ષી છે.ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨એ સર તપાસમાં જણાવ્યું હતું કે તે જે ઓટો–રિક્ષામાં મુસાફરી કરી રહી હતી તેમાં છ મુસાફરો હતા. શાહ આલમ ગેટ નજીક ટોળાંને જોયા બાદ ડ્રાઈવરે ઓટો–રિક્ષા રોકી અને ત્યાંથી ભાગી ગયો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે ટોળાએ ઓટો–રિક્ષાને ઘેરી લીધી હતી. તેમણે એમ પણ જણાવ્યું હતું કે ટોળાના સભ્યો મુસ્લિમ સમુદાયના હતા. તેમણે જણાવ્યું હતું કે ઓટો–રિક્ષાની આગળની સીટ પર બેઠેલા બે લોકોને બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા. તે ઓટો–રિક્ષામાંથી બહાર નીકળી શકી નહીં. તેણીએ જણાવ્યું હતું કે કોઈએ તેના ગળામાંથી તેની સોનાની ચેન ખેંચી હતી, જેનું વજન લગભગ ૧૦ ગ્રામ હતું.

તેણીએ જણાવ્યું હતું કે તેણીને થપ્પડ મારવામાં આવી હતી અને તેને ખીલીને કારણે ઈજાઓ થઈ હતી. તેણીએ ખાસ જણાવ્યું હતું કે ઓટો-રિક્ષાની આસપાસ હાજર ટોળામાં ૫૦-૧૦૦ લોકો હતા, અને તેણે ટોળામાંથી કોઈને ઓળખી શકી ન હતી. જ્યારે તેનું ધ્યાન કોર્ટમાં હાજર આરોપી તરફ દોરવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે તેમાંથી એક ટોળામાં હાજર હતો. સાક્ષીએ એક આરોપી તરફ સંકેત આપ્યો. ટ્રાયલ કોર્ટે નોંધ્યું છે કે ઉપરોક્ત આરોપીને ઊભા રહેવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું જેણે તેનું નામ જાવેદ તરીકે જાહેર કર્યું હતું. ત્યારબાદ સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે આરોપીએ તેના ગળામાંથી સાંકળ ખેંચી હતી. ઉલટ તપાસમાં, તેમણે સ્વીકાર્યું કે કોઈ ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ યોજાઈ ન હતી. અહીં એ નોંધવું આવશ્યક છે કે ફરિયાદી પક્ષના અન્ય કોઈ સાક્ષીએ અપીલકર્તાની ઓળખ કરી નથી. સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે ઓટો-રિક્ષાની આસપાસ લગભગ ૫૦-૧૦૦ લોકોની ભીડ એકઠી થઈ હતી. તે ફરિયાદી પક્ષનો કેસ નથી કે તે અપીલકર્તાને અગાઉથી જાણતી હતી. આ ઘટનાના તેણીના સંસ્કરણને ધ્યાનમાં રાખીને, તેણી પાસે અપીલકર્તાની વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતાઓનું નિરીક્ષણ કરવા માટે કોઈ સમય ઉપલબ્ધ નહોતો. સ્નેચિંગની ઘટના સેકન્ડોમાં પૂરી થઈ ગઈ હશે. તેથી, તે સ્વીકારવું ખૂબ જ મુશ્કેલ છે કે ઓટો-રિક્ષાની આસપાસ એકત્ર થયેલા આટલા મોટા ટોળામાં સાક્ષી માત્ર એક જ આરોપીનો ચહેરો યાદ રાખી શકતી હતી અને ઘટનાની તારીખથી લગભગ બે વર્ષ વીતી ગયા પછી તેને ઓળખી શકતી હતી.

૭. હાલના કેસમાં, દોષિત ઠરાવવામાં આવે તે માત્ર એક જ સાક્ષીની જુબાની પર આધારિત હોઈ શકે છે. વાડીવેલુ થેવર અને અન્ય વિ. મદ્રાસ રાજ્ય[1] ના કેસમાં આ અદાલતના ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આ વતી કાયદો ઘડ્યો છે. ઉપરોક્ત નિર્ણયના ફકરા ૧૦,૧૧ અને ૧૨ માં, આ અદાલતે આ રીતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

> "૧૦. .....
>
> સંબંધિત સત્તાવાળાઓ અને પુરાવા અધિનિયમ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લીધા પછી, નીચેની દરખાસ્તોને સુરક્ષિત રીતે સ્થાપિત તરીકે વર્ણવી શકાય છેઃ
>
> **(૧) સામાન્ય નિયમ તરીકે, અદાલત બિન–પ્રમાણિત હોવા છતાં એક જ સાક્ષીની જુબાની પર આધાર રાખી શકે છે. એક વિશ્વસનીય સાક્ષી અસ્પષ્ટ લક્ષણના સંખ્યાબંધ અન્ય સાક્ષીઓની જુબાની કરતાં વધુ વજન ધરાવે છે.**
>
> **(૨) જ્યાં સુધી કાયદા દ્વારા સમર્થન પર ભાર મૂકવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, અદાલતોએ સમર્થન પર આગ્રહ રાખવો જોઈએ નહીં સિવાય કે એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં એકલ સાક્ષીની જુબાનીની પ્રકૃતિ વિવેકના**

1એ.આઇ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૬૧૪

નિયમ તરીકે જરૂરી હોય, તે સમર્થન પર ભાર મૂકવો જોઈએ, ઉદાહરણ તરીકે બાળ સાક્ષીના કિસ્સામાં, અથવા સાક્ષી કે જેનો પુરાવો સાથી અથવા સમાન પ્રકારનો હોય.

(૩) એક જ સાક્ષીની જુબાનીની પુષ્ટિ જરૂરી છે કે નહીં, તે દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર આધારિત હોવી જોઈએ અને આ પ્રકારની બાબતમાં કોઈ સામાન્ય નિયમ નિર્ધારિત કરી શકાતો નથી અને જે ન્યાયાધીશની સામે કેસ આવે છે તેની ન્યાયિક વિવેકબુદ્ધિ પર ઘણો આધાર રહે છે.

૧૧. આ વિચારણાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, અમને એવું માનવા માટે કોઈ ખચકાટ નથી કે હત્યાના કેસમાં અદાલતે સાક્ષીઓની બહુમતી પર ભાર મૂકવો જોઈએ, તે દલીલ ખૂબ વ્યાપક રીતે જણાવવામાં આવી છે. ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ ની કલમ ૧૩૪ એ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે "કોઈ પણ સંજોગોમાં, કોઈ પણ હકીકતના પુરાવા માટે કોઈ ચોક્કસ સંખ્યામાં સાક્ષીઓની જરૂર રહેશે નહીં". કાયદા દ્વારા લાંબા સમય પહેલા ૧૮૭૨ માં નક્કી થયું હતું કે, સંભવતઃ ફાયદા અને ગેરફાયદાઓની યોગ્ય વિચારણા કર્યા પછી, કોઈ ચોક્કસ સંખ્યામાં સાક્ષીઓને બોલાવવા માટે, હકીકતના પુરાવા અથવા અસ્વીકાર માટે જરૂરી રહેશે નહીં. ઇંગ્લેન્ડમાં, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ પસાર થયા પહેલા અને પછી, સરકારના પુરાવાના કાયદા–૯મી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૧૧૦૦ અને ૧૧૦૧માં

નિર્ધારિત સંખ્યાબંધ કાયદાઓ છે, જે એક જ સાક્ષીની જુબાની પર દોષિત ઠેરવવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે. ભારતીય કાયદાએ ઉપર ટાંકવામાં આવેલી કલમ ૧૩૪માં માન્યતા પ્રાપ્ત સામાન્ય નિયમમાં આવા કોઈ અપવાદો મૂકવા પર ભાર મૂક્યો નથી. આ વિભાગ સારી રીતે માન્યતા પ્રાપ્ત કહેવતને સ્થાપિત કરે છે કે "પુરાવાઓનું મુલ્યાંકન કરવું જોઈએ અને તેની ગણતરી ન કરવી જોઈએ". આપણા કાયદાએ એ હકીકતને વૈધાનિક માન્યતા આપી છે કે જો ચોક્કસ સંખ્યામાં સાક્ષીઓ પર ભાર મૂકવામાં આવે તો ન્યાયના વહનમાં અવરોધ આવી શકે છે. એવું ભાગ્યે જ બનતું નથી કે માત્ર એક જ સાક્ષીની હાજરીમાં ગુનો કરવામાં આવ્યો હોય, જે અસામાન્ય ઘટના ન હોય તેવા કેસોને બાજુએ મૂકીને, જ્યાં અપરાધનો નિર્ણય સંપૂર્ણપણે સાંયોગીક પુરાવા પર આધાર રાખે છે. જો કાયદો સાક્ષીઓની બહુમતી પર ભાર મૂકે છે, તો એવા કિસ્સાઓ કે જેમાં ગુનાના પુરાવા તરીકે માત્ર એક જ સાક્ષીની જુબાની ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે, તેને સજા નહીં મળે. તે અહીં છે કે ન્યાયાધીશની વિવેકબુદ્ધિ અમલમાં આવે છે. આમ આ બાબત દરેક કેસના સંજોગો અને એકમાત્ર સાક્ષીના પુરાવાની ગુણવત્તા પર આધારિત હોવી જોઈએ, જેની જુબાની સ્વીકારવી અથવા નકારી કાઢવી પડે. જો અદાલત દ્વારા આવી જુબાની સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય હોવાનું જણાય છે, તો આવા પુરાવા પર આરોપી વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવામાં કોઈ કાનૂની અવરોધ નથી. જેમ કે આરોપી વ્યક્તિનો

અપરાધ એક જ સાક્ષીની જુબાની દ્વારા સાબિત થઈ શકે છે, તેમ જ આરોપી વ્યક્તિની નિર્દોષતા એક જ સાક્ષીની જુબાની પર સ્થાપિત થઈ શકે છે, તેમ છતાં નોંધપાત્ર સંખ્યામાં સાક્ષીઓ સાક્ષી આપવા માટે આવી શકે છે. તેથી, અમારા મતે, તે કાયદાનો એક મજબૂત અને સુસ્થાપિત નિયમ છે કે કોર્ટ કોઈ હકીકતને સાબિત કરવા અથવા નકારી કાઢવા માટે જરૂરી પુરાવાના જથ્થા સાથે નહીં પણ ગુણવત્તા સાથે સંબંધિત છે. **સામાન્ય રીતે કહીએ તો, આ સંદર્ભમાં મૌખિક જુબાનીને ત્રણ વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય છે, એટલે કેઃ**

(૧) સંપૂર્ણ રીતે ભરોસાપાત્ર.

(૨) સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય.

(૩) ન તો સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય અને ન તો સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય.

૧૨. સાબિતીની પ્રથમ શ્રેણીમાં, અદાલતને તેના નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં કોઈ પણ રીતે મુશ્કેલી ન થવી જોઈએ–જો તે નિંદા અથવા રસ, અક્ષમતા અથવા પરાધીનતાની શંકાથી ઉપર હોવાનું જણાય તો તે એક જ સાક્ષીની જુબાની પર દોષિત ઠેરવી શકે છે અથવા નિર્દોષ જાહેર કરી શકે છે. બીજી શ્રેણીમાં, અદાલતને તેના નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં સમાન રીતે કોઈ મુશ્કેલી નથી. તે કેસોની ત્રીજી શ્રેણીમાં છે, કે જે અદાલતે સાવચેતી રાખવી પડે છે અને વિશ્વસનીય જુબાની, સીધી અથવા પરિસ્થિતિજન્ય દ્વારા સામગ્રી વિગતોમાં સમર્થન શોધવું પડે છે. સાક્ષીઓની બહુમતી પર

ભાર મૂકવાનો બીજો ખતરો છે. એક જ સાક્ષીના મૌખિક પુરાવાની ગુણવત્તાને ધ્યાનમાં લીધા વિના, જો અદાલતો કોઈ પણ હકીકતના પુરાવા તરીકે સાક્ષીઓની બહુમતી પર ભાર મૂકે છે, તો તેઓ પરોક્ષ રીતે સાક્ષીઓના સબોર્નેશનને પ્રોત્સાહન આપશે. એવી પરિસ્થિતિઓ ઊભી થઈ શકે છે અને જ્યાં વિવાદિત હકીકતના સમર્થનમાં પુરાવા આપવા માટે માત્ર એક જ વ્યક્તિ ઉપલબ્ધ હોય. સ્વાભાવિક રીતે અદાલતે આવી જુબાનીને કાળજીપૂર્વક મૂલવવી પડે છે અને જો તે સંતુષ્ટ હોય કે પુરાવા વિશ્વસનીય છે અને તમામ દોષથી મુક્ત છે જે મૌખિક જુબાનીને શંકાશીલ બનાવે છે, તો આવી જુબાની પર આધાર રાખવો તેની ફરજ બની જાય છે. કાયદાના અહેવાલોમાં ઘણા દાખલાઓ છે જ્યાં અદાલતને ફરિયાદી પક્ષના સમર્થનમાં એક જ સાક્ષીની જુબાની પર આધાર રાખવો પડ્યો હતો. આ નિયમમાં અપવાદો છે, ઉદાહરણ તરીકે, જાતીય ગુનાઓ અથવા સરકારી સાક્ષીની જુબાનીના કિસ્સાઓમાં; આ બંને એવા કિસ્સાઓ છે જેમાં મૌખિક જુબાની, તેના સ્વભાવથી, શંકાસ્પદ છે, જે ગુનામાં સહભાગી છે. પરંતુ, જ્યાં આવા કોઈ અપવાદરૂપ કારણો કાર્યરત નથી, ત્યાં દોષિત ઠેરવવાની અદાલતની ફરજ બની જાય છે, જો તે સંતુષ્ટ હોય કે એક જ સાક્ષીની જુબાની સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય છે. તેથી, અમારી પાસે પ્રથમ સાક્ષીની જુબાની પર આધાર રાખવા ઇનકાર કરવા માટે કોઈ કારણો નથી, જે ફરિયાદી પક્ષના સમર્થનમાં એકમાત્ર

વિશ્વસનીય પુરાવા છે."

(ભાર પૂર્વક)

૮. ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ની જુબાનીની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા, એવું ન કહી શકાય કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨નો પુરાવો સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય છે. લગભગ બે વર્ષ વીતી ગયા પછી અદાલતમાં પ્રથમ વખત અપીલકર્તાની ઓળખ એકથી વધુ કારણોસર શંકાસ્પદ બને છે. પ્રથમ, અપીલકર્તા ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ને ઓળખતો ન હતો. બીજું, અપીલકર્તા ૫૦ થી ૧૦૦ લોકોની મોટી આક્રમક ભીડનો ભાગ હતો જેણે ઓટો–રિક્ષાને ઘેરી લીધી હતી. ત્રીજું, ત્યાં કોઈ ઓળખ પરેડ યોજાઈ ન હતી. ચોથું, ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ પાસે અપીલકર્તાની વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતાઓ નોંધવા માટે કોઈ સમય ઉપલબ્ધ નહોતો. તેથી, માત્ર એકમાત્ર સાક્ષીની જુબાનીના આધારે નિષ્કર્ષ નોંધવો ખૂબ જ અસુરક્ષિત છે કે અપીલકર્તાનો દોષ વાજબી શંકાની બહાર સાબિત થયો હતો. જો આપણે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ના પુરાવાને "ન તો સંપૂર્ણપણે વિશ્વસનીય કે ન તો સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય" તરીકે વર્ગીકૃત કરીએ, તો પણ અપીલકર્તાને માત્ર ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ની એકમાત્ર જુબાનીના આધારે દોષિત ઠેરવી શકાતો નથી, સિવાય કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨ના સંસ્કરણની સીધી અથવા સાંયોગીક પુરાવા દ્વારા પુષ્ટિ ન થાય. આ કિસ્સામાં આવી પુષ્ટિ સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર છે. તેથી, અપીલકર્તાની સજાને ટકાવી શકાતી

નથી.

૯. હવે, આરોપી ૨ ,૩ અને ૪, ની ભૂમિકા પર આવીએ. આપણે અહીં નોંધવું જોઈએ કે તેમની એકમાત્ર ભૂમિકા એ હતી કે તેઓ ટોળાનો એક ભાગ હતા. તેમના પર કોઈ ખુલ્લેઆમ અધિનિયમ હેઠળ નો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો ન હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ (આરિફખાન) અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ (સચિનભાઈ પટેલ) ની જુબાની પર વિશ્વાસ કર્યો હતો.ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ બંનેએ જોકે, ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ કરી ન હતી.

૧૦. જ્યાં સુધી આરોપી નં.૩ નો સવાલ છે કે, તેની ઓળખ ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ દ્વારા ટોળાના સભ્ય તરીકે કરવામાં આવી હતી. ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ની જુબાની વાંચ્યા પછી, આપણે જાણી શકીએ છીએ કે તેણે ખાસ કરીને આરોપી નં.૩. આરોપી નં.૪ ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ દ્વારા તેની ઓળખ કરવામાં આવી ન હતી, પરંતુ ટ્રાયલ કોર્ટનો નિષ્કર્ષ એ છે કે તેની ઓળખ ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ દ્વારા કરવામાં આવી હતી.

૧૧. આરોપી નંબર ૧, ૫ અને ૧૩ ની સજા. માત્ર ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ની જુબાની પર આધારિત હતા. આરોપી નંબર ૧ અને ૫ની ઓળખ પરેડના સંદર્ભમાં ધરપકડ કરવામાં આવી ન હતી, પરંતુ આરોપી નં.૧૩, ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવી હતી. આરોપી

નં.૧,૫ અને ૧૩ દ્વારા કરાયેલી અપીલ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, ફકરા ૫ માં, આ અદાલતે આ રીતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

> "ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અને ૨૬ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાને કાળજીપૂર્વક ધ્યાનમાં લીધા પછી, અમને ગંભીર શંકા છે કે શું ઉપરોક્ત બે સાક્ષીઓના પુરાવાથી અદાલતનો વિશ્વાસ પ્રેરિત થવો જોઈએ. ૧૦૦૦–૧૫૦૦ લોકોની ભીડમાં વર્તમાન આરોપી–અપીલકર્તાઓ સહિત કુલ ૧૩ આરોપીઓની ઓળખ કરવી કોઈ પણ રીતે સરળ કાર્ય નથી. તે ઉપરાંત જ્યાં સુધી આરોપી નં.૧ અને પની વાત છે ત્યાં સુધી કોઈ ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ યોજાઈ ન હતી. ફરિયાદ પક્ષે એ–૧ અને એ–પના સંદર્ભમાં કોઈ ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ કેમ યોજાઈ ન હતી તે અંગે કોઈ ખુલાસો આપ્યો નથી, જ્યારે એ–૧૩ના સંદર્ભમાં ટેસ્ટ ઓળખ પરેડ યોજવામાં આવી હતી."

(ભાર પૂર્વક)

૧૨. આ અદાલતનો મત હતો કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ના પુરાવા વિશ્વાસને પ્રેરિત કરતા નથી. આ અદાલતે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ની જુબાનીને આંશિક રીતે નકારી નહોતી પરંતુ તેમની જુબાનીને સંપૂર્ણ રીતે નકારી કાઢી હતી.

૧૩. જેમ કે આઈ. પી. સી. ની કલમ ૧૪૯ લાગુ કરવામાં આવી હતી, આ અદાલતે એ હકીકતના આધારે કાર્યવાહીના સિદ્ધાંત પર કાર્યવાહી કરી હતી કે

આરોપી નં.૧,૫ અને ટોળામાં ૧૩ લોકો હાજર હતા. આ અદાલતે મુસા ખાન અને અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય[2] ના કેસમાં તેના નિર્ણયના ફકરા પમાં જે નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે તેના પર આધાર રાખ્યો હતો. ઉપરોક્ત નિર્ણયનો ફકરા ૫ આ રીતે છેઃ

> "૫. અપીલકર્તાઓએ નિર્દોષતા સ્વીકારી હતી અને દલીલ કરી હતી કે દુશ્મનાવટને કારણે તેમને ખોટી રીતે ફસાવવામાં આવ્યા હતા અને તેમણે રમખાણોમાં ભાગ લીધો ન હતો. નીચેની બંને અદાલતોએ ઘટના તરફ દોરી જનારી મુખ્ય હકીકતો તેમજ રમખાણોમાં અપીલકર્તાઓની ભાગીદારીનો પણ સ્વીકાર કર્યો છે. જોકે, વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશ તેમજ ઉચ્ચ અદાલતે પણ આરોપીઓના વ્યક્તિગત કેસોની તપાસ કરવામાં, ખાસ કરીને તેમની વાસ્તવિક હાજરી અથવા સંબંધિત ઘટનામાં તેમની ભાગીદારીના સંદર્ભમાં, સાચો અભિગમ અપનાવ્યો હોય તેવું લાગતું નથી. એ વાત સાચી છે કે જે પૃષ્ઠભૂમિ સામે ઘટનાઓ બની હતી તેને ધ્યાનમાં રાખીને નેશનલ હોટલથી શરૂ થયેલી અને જોગેન્દ્ર સિંહની ચાલ સાથે સમાપ્ત થતી તમામ ઘટનાઓ એક જ વ્યવહારનો ભાગ હતી, તેમ છતાં તે અલગ ઘટનાઓ હતી જેમાં ટોળાના જુદા જુદા સભ્યોએ ભાગ લીધો હતો. આ સંજોગોમાં, તેથી, તમામ ઘટનાઓમાં અપીલકર્તાઓની વાસ્તવિક ભાગીદારી વિશે કોઈ સીધા પુરાવા વિના, કાયદાકીય બાબત

2 એ.આઇ.આર. ૧૯૭૬ એસ.સી. ૨૫૬૬

તરીકે એવું અનુમાન કરી શકાતું નથી કે એકવાર અપીલકર્તાઓ નેશનલ હોટલમાં ટોળાના સભ્યો બન્યા પછી, તેઓએ એન્જિનિયરિંગ કોલેજ હોસ્ટેલ, ભારત લોજ અને જોગેન્દ્ર સિંહની ચાલીમાં અન્ય તમામ ઘટનાઓમાં ભાગ લીધો હોવાનું માનવું જોઈએ. તે સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે વ્યક્તિઓની સભામાં માત્ર નિર્દોષ હાજરી, ઉદાહરણ તરીકે પ્રેક્ષક, આરોપીને ગેરકાયદેસર સભાના સભ્ય બનાવતા નથી, સિવાય કે તે સીધા અથવા સાંયોગીક પુરાવા દ્વારા દર્શાવવામાં આવે કે આરોપી સભાના સામાન્ય હેતુને શેર કરે છે. આમ, અદાલતને એવું માનવાનો અધિકાર નથી કે કોઈ પણ સમયે તોફાની ટોળાની નજીક હાજર હોવાનું અથવા તેની પ્રવૃત્તિઓ દરમિયાન કોઈપણ તબક્કે તેમાં જોડાયું હોવાનું અથવા છોડી દીધું હોવાનું સાબિત થયેલ કોઈપણ વ્યક્તિ કાયદાકીય રીતે શરૂઆતથી અંત સુધી તેના દ્વારા કરવામાં આવેલા દરેક કૃત્ય માટે દોષિત છે, અથવા આવી ભીડના દરેક સભ્યએ શરૂઆતથી જ ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓની પ્રકૃતિની ધારણા અને ચિંતન કર્યું હોવું જોઈએ જેમાં સભા પછીથી સામેલ થશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, દરેક કેસમાં તે સાબિત કરવું આવશ્યક છે કે સંબંધિત વ્યક્તિ કોઈક તબક્કે માત્ર ગેરકાયદેસર સભાના સભ્ય જ નહોતા, પરંતુ તમામ નિર્ણાયક તબક્કે હતા અને આ તમામ તબક્કે સભાના સામાન્ય ઉદ્દેશને શેર કરતા હતા. આ કેસમાં આવા પુરાવાનો સંપૂર્ણ અભાવ છે જ્યાં પુરાવા માત્ર એ દર્શાવે છે કે કેટલાક આરોપીઓ એક ચોક્કસ તબક્કે ગેરકાયદેસર સભાના

સભ્યો હતા પરંતુ બીજા તબક્કે નહીં. આ સંજોગોમાં, તેથી, જે આરોપી હાજર ન હતા અથવા જેમણે અન્ય તબક્કે ગેરકાયદેસર સભાના સામાન્ય ઉદ્દેશને શેર કર્યો ન હતો તેમને તે તબક્કે સભાની પ્રવૃત્તિઓ માટે દોષિત ઠેરવી શકાતા નથી. હાઈકોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ ભૂલને ધ્યાનમાં રાખીને અમારા માટે મર્યાદિત પ્રશ્ન પરના પુરાવાઓની તપાસ કરવી જરૂરી બની ગઈ છે કે એન્જિનિયરિંગ કોલેજ, ભારત લોજ અને જોગેન્દ્ર સિંહની ચાલની ઘટનાઓમાં કયા આરોપીઓએ ખરેખર ભાગ લીધો હતો જ્યાં ઉશ્કેરણીજનક કૃત્યો થયા હતા. તે પણ સામાન્ય આધાર છે કે આ ઘટના રાત્રે બની હતી અને આરોપીઓને ઓળખતા સાક્ષીઓના પુરાવાની ખૂબ સાવધાની સાથે તપાસ કરવી પડી હતી."

(ભાર પૂર્વક)

૧૪. ધારો કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ એ આરોપીઓ ૨, ૩ અને ૪. તેઓ ટોળાના સભ્યો હોવાનું કહીને તેમની ઓળખ કરી છે; એકવાર આ અદાલતની સંકલન ખંડપીઠે તેમની જુબાનીને સંપૂર્ણ રીતે અવિશ્વસનીય હોવાનું નકારી કાઢ્યા પછી, ઉપરોક્ત તારણનો લાભ આરોપી નંબર ૪ સુધી લંબાવવો પડશે. કારણ કે તેમને સમાન રીતે આરોપી નંબર ૨,૩ અને ૪ સાથે મૂકવામાં આવ્યા છે. વધુમાં, ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ સિવાય, અન્ય કોઈ સાક્ષીઓએ આરોપી ૧,૫ અને ૧૩ કોઈ ભૂમિકા ગણાવી નથી.

૧૫. જ્યારે બે આરોપીઓની વિરુદ્ધ સમાન અથવા સમાન ભૂમિકા દર્શાવતા સાક્ષીઓના સમાન પુરાવા હોય, ત્યારે કોર્ટ એક આરોપીને દોષિત ઠેરવી અને બીજાને નિર્દોષ જાહેર કરી શકે નહીં. આવા કિસ્સામાં, બંને આરોપીઓના કેસ સમાનતાના સિદ્ધાંત દ્વારા સંચાલિત કરવામાં આવશે. આ સિદ્ધાંતનો અર્થ એ છે કે ફોજદારી અદાલતે સમાન કેસોમાં સમાન રીતે નિર્ણય લેવો જોઈએ, અને આવા કિસ્સાઓમાં, અદાલત બે આરોપીઓ વચ્ચે તફાવત કરી શકતી નથી, જે ભેદભાવ સમાન હશે.

૧૬. જ્યાં સુધી આરોપી નં.૩ અને ૪ સંબંધિત છે, તેઓએ કોઈ અપીલ કરી નથી. **પવન કુમાર વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય** [3] ના કેસમાં, આ અદાલતે કેટલીક વિગતવાર સમાન આકસ્મિકતા સાથે વ્યવહાર કર્યો હતો. આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળનો અધિકારક્ષેત્ર પક્ષની તરફેણમાં ત્યારે પણ લાગુ કરી શકાય છે જ્યારે અદાલતને સંતોષ થાય કે તેની કવાયત માટે અનિવાર્ય આધાર અસ્તિત્વમાં છે.જો કે, આવી સુઓ મોટો પાવરનો ઉપયોગ સાવધાની અને સાવધાની સાથે ખૂબ જ સાવચેતીપૂર્વક થવો જોઈએ. અદાલતે એવું માન્યું હતું કે દુર્લભતમ કેસોમાં સત્તાનો ઉપયોગ થવો જોઈએ.

૧૭. આરોપી નં. ૧, ૫ અને ૧૩ને માત્ર ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૫ અને ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષી નં.–૨૬ની જુબાનીના આધારે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા

3(૨૦૦૩) ૧૧ એસસીસી ૨૪૧

હતા. બંને સાક્ષીઓની જુબાની અવિશ્વસનીય અને નકારી કાઢવાને લાયક હોવાનું માનીને તેમને નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. જો આરોપીઓ ને ૩ અને ૪ સમાન રાહત આપવામાં ન આવે. સમાનતાને કારણે, તે આરોપીઓ ૩ અને ૪ના ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૧ દ્વારા મળતા મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન હશે. તેથી, આરોપી ૧, ૫ અને ૧૩ ને જે લાભ આપવામાં આવે છે તે આરોપી નંબર ૩ અને ૪, જેમણે હાઈકોર્ટના ચુકાદાને પડકાર્યો ન હતો તમના સુધી લંબાવવાને પાત્ર છે. . આ કિસ્સામાં, અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ સત્તાનો સુઓ મોટો ઉપયોગ જરૂરી છે કારણ કે તે બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૧ દ્વારા બાંયધરી આપવામાં આવેલા ઉપરોક્ત બે આરોપીઓની સ્વતંત્રતાનો પ્રશ્ન છે.

૧૮. હવે આપણે આરોપી નં.૨ નો કેસ જોઈશું. ૧૧ મી મે ૨૦૧૮ ના આદેશ દ્વારા, આરોપી નં.૨ કોઈ પણ કારણ નોંધાવ્યા વિના તેને ટૂંકમાં બરતરફ કરવામાં આવ્યો હતો. કાયદો સારી રીતે સ્થપીત છે. બિન–ભાષી આદેશ દ્વારા અપીલ કરવા માટે વિશેષ રજાનો ઇનકાર કરતો આદેશ વિલિનીકરણના સિદ્ધાંતને આકર્ષિત કરતો નથી. આ તબક્કે, અમે **હરબંસ સિંહ વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય**[4] અને અન્યના કેસમાં આ અદાલતના ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણયનો સંદર્ભ લઈ શકીએ છીએ. ફકરા ૧૮ માં, આ અદાલતે આ રીતે ચુકાદો આપ્યો હતોઃ

> "૧૮.મારા મતે, જો સમાન ગુના માટે, અરજદારે મૃત્યુદંડની ભારે સજા ભોગવવી પડે અને તેના સહ–આરોપી પર આ જ ગુના માટે લાદવામાં

4(૧૯૮૨) ૨ એસસીસી ૧૦૧

આવેલી મૃત્યુદંડની સજાને આજીવન કેદમાં ફેરવવામાં આવે છે અને સહ–આરોપીનું જીવન ટુંકાવવામાં આવે તો, તે ન્યાયનો સંપૂર્ણ ઉપહાસ હશે અને ન્યાયનો માર્ગ વિકૃત થઈ જશે. અરજદાર હરબંસ સિંહનો કેસ ખરેખર દુર્ભાગ્યપૂર્ણ લાગે છે, કારણ કે ન તો તેમની સ્પે. લીવ પીટીશન અને આ અદાલતમાં દાખલ સમીક્ષા અરજીમાં કે ન તો ભારતના રાષ્ટ્રપતિને તેમની દયા અરજીમાં, આ તમામ મહત્વપૂર્ણ અને નોંધપાત્ર હકીકત નો ઉલ્લેખ થયો નથી કે સમાન ગુનાના માટે તેમના સહ–આરોપી પર લાદવામાં આવેલી આજીવન કેદની સજાને આજીવન કેદમાંથી એકમાં ફેરવવામાં આવી છે. જો આ હકીકત આ અદાલતના ધ્યાનમાં તે સમયે લાવવામાં આવી હોત જ્યારે અદાલતે અરજદારની સ્પે. લીવ પીટીશન અથવા તેની સમીક્ષા અરજી પર પણ કાર્યવાહી કરી હતી, તો મારા મનમાં કોઈ શંકા નથી કે આ અદાલતે તેની મૃત્યુદંડની સજાને આજીવન કેદમાં ફેરવી દીધી હોત. એક જ ગુના માટે અને એક જ પ્રકારની સંડોવણી, જવાબદારી અને સંડોવણી માટે, એકને ફાંસીની સજા અને બીજાને આજીવન કેદ ક્યારેય ન્યાયી ન હોત. મને એમ પણ લાગે છે કે જો અરજદારે ભારતના રાષ્ટ્રપતિને કરેલી દયા અરજીમાં આ જ ગુનાના સંબંધમાં તેના સહ–આરોપીની મૃત્યુદંડની સજાને આજીવન કેદમાં પરિવર્તિત કરવાની આ હકીકતનો કોઈ ઉલ્લેખ કર્યો હોત, તો રાષ્ટ્રપતિ તેમની અરજી પર અલગ દ્રષ્ટિકોણ અપનાવવા તરફ વળ્યા હોત."

(ભાર પૂર્વક)

૧૯. અમને જાણવા મળ્યું છે કે આરોપી નંબર ૨નો કેસ આરોપી નં૧, ૫ અને ૧૩ જેમને નિર્દોષ જાહેર કરાયા છે તેમના જેવો જ છે. આરોપી નં.૨ સમાનતાનો લાભ મેળવવો જોઈએ. **હરબંસ સિંહ** ના કેસ માં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો લાગુ થશે. જો આપણે આરોપી નંબર ૨ ને રાહત આપવામાં નિષ્ફળ જઈએ તો આરોપી નંબર ૨ ને અધિકારોની બાંયધરી આપવામાં આવે છે. ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ ઉલ્લંઘન કરવામાં આવશે. તે સ્પષ્ટ અન્યાય કરવા સમાન હશે. હકીકતમાં, બંધારણ હેઠળ બાંયધરીકૃત મૂળભૂત અધિકારોને જાળવી રાખવાની ફરજ સોંપવામાં આવેલી બંધારણીય અદાલત તરીકે, તે આપણી ફરજ અને જવાબદારી છે કે આરોપી નં.૨. સુધી સમાન દાદ પહોંચે. તેથી, આપણે આરોપી નં. ૧ દ્વારા દાખલ કરાયેલી સ્પે. લીવ પીટીશનમાં પસાર કરાયેલા આદેશને યાદ કરવો પડશે.

૨૦. આપણે ચુકાદો આપતા પહેલા, આપણે એમિકસ ક્યુરી તરીકે અદાલત મિત્ર શ્રી એમ. શોએબ આલમ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી સેવા માટે આપણી પ્રશંસા નોંધવી જોઈએ.

૨૧. તદનુસાર, અપીલ સફળ થાય છે અને અમે નીચેનો આદેશ પસાર કરીએ છીએઃ

એ. અપીલકર્તાએ આરોપી નં.૬–જાવેદ શૌકત અલી કુરેશીને ૧૭મી માર્ચ,

૨૦૦૬ના ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદા અને ૧૧મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૬ના હાઈકોર્ટના ચુકાદાને રદ કરીને તેમની સામેના કથિત ગુનાઓમાંથી નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યા છે. તેઓ જામીન પર છે. તેમના જામીન બોન્ડ રદ કરવામાં આવે છે;

બી. અમે આરોપી નં.૩ મહેબૂબખાન અલ્લારખા અને આરોપી નં.૪ સૈદખાન @અન્ના એકબલહુસેન એ જ ચુકાદાઓને તે હદ સુધી રદ કરીને તેમને તેમની સામેના કથિત ગુનાઓમાંથી મુક્ત કરીએ છે. જો તેમને અન્ય કોઈ કેસમાં અટકાયતમાં લેવાની જરૂર ન હોય તો તેમને તાત્કાલિક મુક્ત કરવામાં આવશે.

સી. અમે એસએલપી (ક્રી) માં ૧૧મી મે ૨૦૧૮ના રોજનો આદેશ યાદ કરીએ છીએ. ૨૦૧૮ની ડાયરી નં.૧૩૦૬૩ અને પરવાનગી આપવામાં આવે. ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર, આરોપી નં. ૨ અમજદખાન નાસિરખાન પઠાણ ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટવાદગ્રસ્ત ચુકાદાને તે હદ સુધી રદ કરીને નિર્દોષ જાહેર થયો છે. જો તેને અન્ય કોઈ ગુનાના સંબંધમાં અટકાયતમાં લેવાની જરૂર ન હોય તો તેને તાત્કાલિક મુક્ત કરવામાં આવશે; અને

ડી. ઉપરોક્ત શરતો પર અપીલને મંજૂરી આપવામાં આવે છે.

અપીલને મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

તૈયાર કરાયેલી હેડ નોટ તૈયાર કરનાર

અંકિત જ્ઞાન

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

==========

<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.